

A két világháború közötti szegedi katolikus tanítóképzés szociális vonatkozásai

Pelesz Nelli

pelesz.nelli@szte.hu

SZTE JGYPK Alkalmazott Pedagógiai Intézet

A tanítói szakma – és vele szoros összefüggésben a tanítóképzés – óriási változásokon ment keresztül az elmúlt évszázadokban. Képviselői gyakorlatias, módszertanilag felkészült „mestemberből” magasan képzett szakértelmiségivé váltak. A tanítóképzés a Mária Terézia kezdeményezésére létrejött normaiskolai rendszertől hosszú utat tett meg a tudományos alapokon álló felsőfokú képzésig. A különböző történelmi korszakokban az aktuális társadalmi igények és oktatáspolitikai megfontolások mentén alakult a tanítói szakma megbecsültsége, presztízse, ugyanakkor a fentiek hatással voltak a tanítói tevékenység, illetve a képzés belső tartalmára, a szakmai felkészítés hosszára és mikéntjére is.

Tanulmányomban röviden felvázolom a magyarországi tanítóképzés történetét, majd bemutatom a szegedi katolikus tanítóképző intézet működését. Természetesen jelen írás kereteit meghaladja a fenti témákat illetően a teljességre törekvő igénye, ezért elsősorban a két világháború közötti korszakot vizsgálom. Bár más időszakokban is tetten érhetőek, ebben a korban voltak igazán hangsúlyosak és jól kimutathatók a társadalmi igények és a képzés belső felépítésének, tartalmának szempontjai és ezek összefüggései. Mindezt jól megvilágítják a képzésben folyamatosan jelen lévő, a vizsgált korban különös jelentőséggel bíró szociális -népnevelő jellegű tartalmak és azok változásai. Tanulmányomban ezért a két világháború közötti szegedi tanítóképzés (katolikus férfiképző) szociális vonatkozásait vizsgálom, egyúttal a pedagógusszakma és a szociális tartalmak és tevékenységek összefüggéseit is kutatom.

Kulcsszavak: *tanítóképzés a két világháború között, tanítói szakma, pedagógusképzés története, szociális képzés, népművelés, Szeged*

Kutatásom középpontjában a pedagógusprofesszió áll, alapvetően neveléstörténeti kontextusban. A professzionalizációtörténeti elméletek többsége különösen fontosnak tartja a szakmai identitás kérdését egy-egy foglalkozási csoport esetében. A pedagógus szakma öndefiníciója, a gyakorlati jellegű tevékenységet folytató szakemberből alkotó értelmiségivé válás, a tudományos alapok kimunkálása, a pedagógus szakmai identitás újra alkotása minden korszakban kihívást jelentett. A szerteágazó téma alaposabb megértését segítheti a történelmi beágyazottság feltárása, ezért röviden bemutatom a két világháború közötti tanítóképzés legfontosabb elemeit, majd a hivatásról való gondolkodás lokális sajátosságait: a Szegedi Királyi Katolikus Tanítóképző

Intézet diákjainak és tanárainak a tanítóságról mint hivatásról, a képzés lényegéről alkotott elképzeléseit – némi kitekintéssel teljes életvilágukra –, valamint a szociális jellegű képzési irányok és tartalmak korabeli fejlesztésének főbb tendenciáit is vizsgálom.

A hazai tanítóképzés történetének vázlatos áttekintése

A szervezett, eleinte királyi rendeletekkel szabályozott tanítóképzés Magyarországon több évszázados múltra tekint vissza. Mária Terézia 1777-ben, a Ratio Educationis-ban foglalkozott a kérdéssel, de már azt megelőzően is fontosnak tartotta a népiskolák színvonalának, ennek érdekében pedig a tanerőknek a képzését, munkakörülményeik javítását. Az 1770-es évektől fokozatosan kiépültek az ún. normaiskolák. Ezek lényegében olyan mintaintézmények voltak, amelyek tanítási tartalma és módszere példát mutatott a normaiskolával szoros együttműködésben kialakított tanítóképző számára. Utóbbi számára ekkor még a legfőbb feladat az alapvető pedagógiai elvek és a népiskolai tárgyak minél alaposabb megismertetése és a tanításmódszertan elsajátíttatása volt.

A módszertan már a kezdetektől központi szerepet játszott az oktatók képzésében, és a későbbi évszázadokban is sarkalatos kérdés maradt. Tagadhatatlan fontossága miatt a pedagógiával foglalkozó szakemberek döntő többsége pozitív hagyományként értékeli a gyakorlat képzésben betöltött döntő súlyát, ugyanakkor bizonyos időszakokban felerősödtek azok a kritikus hangok, amelyek rámutattak, a módszertani képzést szükséges magasabb szintű, tudományos igényű ismeretekkel kiegészíteni. Ennek pontos tartalmáról és mikéntjéről permanens vita folyt, amely termékenyítőleg hatott a tanítóképzés fejlesztésére.

Mária Terézia kezdeményezésére rövidesen a felekezetek is reagáltak. Témánk szempontjából kiemelkedő jelentőségű az első önálló, középszintű tanítóképző intézmény létrehozása 1819-ben Szepeskáptalanban, ahol az oktatás nyelve német volt. Az alapító Pyrker László, a szepesi katolikus egyházmegye püspöke volt az, aki már egri érsekként 1828-ban Egerben hozta létre az első magyar nyelvű intézetet. A kétéves képzésnek itt is hangsúlyos része volt a gyakorlati felkészítés, de a normaiskolainál már jóval alaposabb és magasabb szintű oktatást nyújtott (*Németh, 1990*).

A polgárosodó társadalom új igényeinek megfelelően a 19. század folyamán az oktatáspolitikai szabályozás igyekezett lépést tartani az új kihívásokkal: a királyi rendeletekkel szabályozott tanítóképzést felváltotta a törvényileg szabályozott oktatásügy. A korban kiemelkedő mérföldkőként tartjuk számon az 1868-as Eötvös-féle népoktatási törvényt. A döntéshozók ekkor már fontos állami feladatként tekintettek a tanítóképzés megszervezésének ügyére, önálló szakiskolaként határozták meg, és törekedtek a magas szintű szakműveltség elsajátítása mellett a gyakorlati képzés kereteinek kialakítására.

Az oktatás időtartama 3 évre emelkedett, valamint azt is rögzítették, hogy tanító csak oklevéllel rendelkező személy lehet. Mindez a szakma intézményesülési folyamatait, professzionalizációját illetően előremutató következmény lett (*Fizel, 2018*).

Megjelentek a részletes tantervek, rendtartások, illetve egyre több állami és felekezeti (katolikus, református, evangélikus, izraelita) intézmény kezdte meg működését ország-szerte. A tanítóképző-intézeti tanárok képzése azonban ekkor még nem rendelkezett egységes szabályozással, arra csak később, a tanítóképzők négy évfolyamúvá válása idején, 1881 után került sor. Az 1880-as évek más szempontból is fontos újítást hoztak, mivel az 1881-ben, majd 1882-ben kiadott, átdolgozott tantervek (előbbi a női, utóbbi a férfiképzők számára vált kötelezővé) tartalmukban és felfogásukban is új elemekkel bővültek. Ekkortájt vált egyértelművé, hogy a tanító feladata nemcsak a gyermekek elemi szintű oktatása, hanem speciális szerepe van a falu vagy a város társadalmában is.

A tanító a helyi lakosság „szellemi vezetője”, a pap, az orvos, a jegyző és más helyi notabilitások mellett értelmiségi szerepű szakember. Radó Vilmos 1891-ben a következőket fogalmazta meg ezzel kapcsolatban: *„A tanítók ne csak a nép gyermekeinek, hanem magának a népnek is legyenek nevelői, a közegészségügy őrei, a hiányzó orvosok megbízható helyettesítői, legyenek ügyes mezei gazdák, pomológusok, méhészek, selyemhernyó-tenyésztők, értsenek mindenféle házi-iparhoz, legyenek a zenét alaposan értő kántorok, akik nemcsak a templomban tudják kötelességüket teljesíteni, hanem tudjanak dalköröket is szervezni és vezetni, tudjanak legalább valamit a siketnémák s a hülyék tanításához, legyenek képesek működésük helyén tűzoltást szervezni, a tanítónő esetleg lehessen gouvernante, azért tudjon jól franciául, zongorázni stb.”* (Németh, 1990. 41. o.).

A feladat tehát rendkívül szerteágazó volt, az elvárások sokszínűsége pedig mélyreható és kiterjedt vitát generált a tanítósághoz valamilyen módon kapcsolódó szereplők mindegyikének részvételével. Elsősorban a folyóiratok hasábjain fejtették ki véleményüket, de a különböző egyesületek, tantestületek, tankerületi és más tisztségviselők értekezletein, tanügyi kongresszusokon vagy a tudományos közvélemény fórumain is foglalkoztak a témával: mi a tanítói hivatás lényege, mik az esszenciális feladatai, milyen ismeretekre, mennyi idő alatt és milyen módon tegyen szert a preparandista stb. (Kelemen, 2007).

Az állami és a felekezeti szabályozás egységes volta mellett ezen kihívásokra reagálva a képzőintézmények kialakítottak helyi gyakorlatokat is, hiszen igyekeztek megfelelni a lokális igényeknek, és lehetőleg olyan tanítókat kívántak nevelni, akik érdemben részt tudnak venni a tágabb értelemben vett közösségi munkában is. Mindez már a képzés és a tanítói praxis szociális vonatkozásaival is szoros összefüggésben van.

Ekkortájt bontakozott ki széles körű vita a tanítók lehetséges érettségi vizsgájával kapcsolatban, sőt, a képzés felsőfokra emelése is napirendre került. Például Köveskúti Jenő 1908-ban közzétett írásában két évfolyamos pedagógiai akadémiák felállítását javasolta, de nagy visszhangot váltott ki Barcsai Károly 1921-ben Győrben kiadott nagy ívű reformprogramja is. *„A magyar tanítóképzés újjászervezése”* című munkájában kéttagozatú, 4+2 évfolyamos tanítóképzők felállítását javasolta, ahol a felső két évfolyam főiskolai rangú lett volna (Gombos, 2011; Donáth, 2010). Alapvetően a 20. század első felében a tanítóképzőre szakiskolaként tekintettek, amelynek feladata a *„művelt, hivatásukat értő és szerető népiskolai tanítók kibocsátása”* (Németh, 1990. 47. o.).

Az előbbieken részletezett sokoldalú feladatkör azonban olyan mértékű közműveltségi és szakmai tudást és gyakorlatot kívánt meg a tanítóktól, ami miatt sürgetővé vált a képzés reformja: ha a felsőfokra emelés nem is valósult meg, de az eddigi működés revideálása, az aktuális igények kiszolgálása érdekében a minőséget és a mennyiségi mutatókat is érintő változtatásokra került sor. 1911-ben korszerű Képesítő vizsgálati szabályzatot adtak ki, a század első éveiben pedig létrehozták a tanítóképző-intézeti tanárok képzését megvalósító önálló intézményt, az ún. Apponyi-kollégiumot (Németh, 2012).

A húszas években a Klebelsberg Kunó, majd a harmincas években a Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszterek neve által fémjelzett időszakban a kultúrfelény kiépítésének céljával a tanítók feladatköre tovább szélesedett, az analfabetizmus leküzdése kiemelt jelentőségűvé vált: a nagyszabású népiskolai program kibontakozásával 1930-ban létszámukat is megemelték. Az állam a kultúraközvetítés alapintézményeinek vezetőiként, lojális falusi intelligenciaként tartotta számon őket, akikkel kapcsolatban a társadalmi közmegbecsülés szintje is emelkedni kezdett. A főiskolai képzés megvalósításához vagy a magasabb fizetési osztályba való besoroláshoz azonban ez nem volt elegendő.

A háború utáni közállapotok nem tették lehetővé a nagyszabású tervek megvalósítását, így az 1923-as szabályozás végül öt évfolyamban stabilizálta a tanítóképzés idejét. Az 1925-ben kiadott Tanterv és Utasítás, valamint az új Tanítóképesítő Vizsgálati Szabályzat is tanítói *hivatásra* előkészítő *szakiskolaként* tekint a tanítóképző-intézetekre, amelyek tevékenysége elsősorban nevelésorientált, a közműveltségi tárgyak oktatása és vizsgája nem emelkedett érettségi szintre.

Mégis, a tanítóképzés színvonala a két világháború közötti időszakban összességében emelkedett, az oktatás minősége javult. A képzési idő meghosszabbítása, az új szellemben megírt tankönyvek használatának bevezetése, az Apponyi-kollégiumot végzett tanárok tevékenysége kimutathatóan pozitív hatással voltak a rendszer minden szegmensére (Németh 1990. 81. o.). Ezzel együtt az alapok érintetlenül maradtak, bizonyos problémákat továbbgörgetett maga előtt az intézményrendszer: a korai és zsákutcás pályaválasztás (az érettségi hiánya miatt a végzettek nem tudtak felsőoktatási intézményben továbbtanulni), a túl hosszú, sokféle tárggyal túlszűfolt képzés az alapvető problémákat nem oldotta meg.

Éppen ezért is kaptak új lendületet a további korszerűsítést javasoló reformelképzelések. Széles körű társadalmi és szakmai vitát váltott ki például a Molnár Oszkár, a Magyar Tanítóképző című folyóirat szerkesztője által 1927-ben megjelentetett „A tanítóképzés reformja” című munka, amely hat évfolyamos, kéttagozatú intézmények létrehozását javasolta, amelyekben a negyedik évfolyam végén érettségit szerezhetnének a leendő tanítók. Az 1928-ban tartott III. Egyetemes Tanügyi Kongresszuson a tanítók mozgalma ennél is tovább ment: kétéves tanítóképző főiskolák kialakítását követelték, ahová középiskolai érettségi birtokában lehetne jelentkezni. A középiskolák felső négy évfolyama mellett tanítói szemináriumokat szerettek volna kialakítani, amelyek a

tanítóképző főiskolai tanulmányok megalapozására, végső soron a tanítói munka előkészítésére lettek volna hivatva (*Gombos, 2011*).

Követelései ekkor még nem valósulhattak meg: a gazdasági világválság közbeszólt, az állástalan pedagógusok száma elérte a tízezres nagyságrendet, közülük legalább öt-hatezer volt a tanító. Az 1934-es, az egységes középiskolát létrehozó gimnáziumi reform egyértelműen kifejezte, a kormány nem vállalja fel még több állástalan érettségizett képzését. Előrelépés viszont történt: az 1938. évi XIII. törvénycikk a gyakorlati irányú középiskoláról és a XIV. törvénycikk a tanítóképzésről mintegy csomagként alkotta azt a reformot, amely megteremtette a négyéves – érettségivel záruló – líceumra épülő, két évfolyamos tanítóképző akadémiát. A fogadtatása szakmai körökben vegyes volt, üdvözlő és kritikus véleményüknek egyaránt hangot adtak a szakértők (*Frank, 2017*).

Az iskolatípusnak nem maradt ideje a bizonyításra: a háborús körülmények, a mozgósítás és a forráshiány miatt 1941-ben a líceumi képzés továbbfejlesztése leállt, az akadémiákat végül nem szervezték meg. A tanítójelöltek egy felemás ötéves képzésben részesültek, a líceumi harmadik évfolyam után a régi tanítóképző-intézeti oktatás negyedik és ötödik évfolyamán folytatták tanulmányaikat, azonban a tervekkel ellentétben nem tehettek érettségi vizsgát.

Az oktatás 1948-ban bekövetkezett reformja az addigitól teljesen eltérő irányba terelte a tanítóképzést is. Elrendelték az addigi tanítóképzők megszüntetését, sietve két-éves pedagógiai főiskolákat, majd pedagógiai gimnáziumokat állítottak fel. Ezek azonban alkalmatlannak bizonyultak a megfelelő tanítók képzésére, ezért ugyanolyan gyorsan megszüntették őket, majd újra négyéves tanítóképző szakiskolákat hoztak létre, megújult célokkal és tartalommal. A tanítóképzés továbbra is középfokú képzőhely maradt, majd csak 1959 szeptemberében nyíltak meg az első, érettségire épülő, 3 éves, felsőfokú szintre emelt tanítóképzők, meglehetősen ideologizált tartalmakkal.

Az 1960-as és 1970-es években is történtek tantervi változások, majd 1976-tól kialakították a tanítóképző főiskolákat, tehát a képzés a felsőoktatás részévé vált. Jelen témánk szempontjából érdeklődési körünkön kívül esik ez az időszak, azonban utalnunk kell rá, sok tekintetben oppozicionális volta mellett a főiskolai tanítóképzés tartalmi nagymértékben támaszkodnak a középfokú intézetek hagyományaira. A két világháború közötti időszakban megfogalmazott cél- és feladatrendszer kérdése – megújult formában – a tanítói hivatás mibenlétéről folytatott diskurzus szerves része maradt.

Tanítóképzés Szegeden

Az országos folyamatok természetesen minden helyi közösségben, intézményben éreztették hatásukat, ugyanakkor az egységes szabályozás ellenére különböző válaszok, megélések, gyakorlatok kialakítására is nyílhatott mód a lokális igényeknek megfelelően. Szeged sajátos irányt valósított meg: a helyi katolikus képző felkészült

tanáregyéniségeinek szakmai és közéleti tevékenysége aktívan bekapcsolta az intézetet az országos folyamatokba.

A szegedi tanítóképzés kezdete 1844-re tehető. Szeged szabad királyi város tanácsának kezdeményezésére, Lonovics József csanádi püspök közbenjárására a város királyi engedélyt kapott, így Miskolc, Érsekújvár, Nagykanizsa és Pest mellett Szegeden is nyílt tanítóképző intézet. A Szegedi Királyi Mesterképző Intézet néven létesült intézmény 33 növendékkel kezdte meg tevékenységét. Az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc a képzőt sem kímélte, a viharos idők után a tanárok és diákok egy része nem tért vissza, illetve az épület is megrongálódott. 1855-ben már a megszüntetése is napirendre került, és Csajághy Sándor csanádi püspök 10000 forintos alapítványa és határozott fellépése kellett ahhoz, hogy 1856-tól Szegedi Császári-Királyi Tanítóképezde néven tovább folytathassa tevékenységét az intézmény (*Csillik és Gácser*, 1994).

A következő évtizedben komolyan felmerült egy esetleges állami képezde felállításának lehetősége is. Mivel azonban Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter szegedi látogatása után elismerő szavakkal illette az intézményt, illetve Bonnaz Sándor csanádi püspök anyagi segítsége és hatékony közreműködése nyomán, az államosítás veszélye elhárult. Az 1879. évi árvíz viszont komoly csapást mért az épületre, ezért ideiglenesen a makói püspöki épületekben nyertek elhelyezést a diákok. Az árvíz utáni újraindítás végül sikeres lett, az intézmény gyakorlóiskolával, majd nem sokkal később internátussal bővült. A következő évtizedek a nyugodt fejlődés idejét hozták el. Az első világháború azonban súlyosan megtépázta az intézményt: az épület a francia megszállók étkezőhelyeként funkcionált, a könyveket tűzgyújtásra használták. A hajdani növendékek közül többen életüket veszítették.

A háború utáni újjászervezés nem ment könnyen: Glattfelder Gyula kezdeményezésére új helyen, Újszegeden kezdték meg az új, korszerűbb, gazdagabb felszereltségű intézmény kialakítását. A tanári kar létszáma 20 főre emelkedett, a képzés ideje 5 évre nőtt. Ekkoriban vette át az intézet igazgatási feladatait dr. Becker Vendel, akinek vezetésével a képző „fénykorát” élhette: modernizálták a képzés tartalmát, a képzési területek bővültek, az egyesületi élet színesedett, az intézet új eszközökkel, könyvekkel gazdagodott. A tanítóképzőben oktató tanárok mind szakmailag, mind társadalmi-közéleti tevékenységüket tekintve maradandót alkottak, gondolhatunk itt a már említett igazgatón kívül pl. Bálint Sándor néprajztudósra is (*Csillik*, 2000).

Ekkoriban bontakozott ki az a sajátos „szegedi irány”, az az egyéni profil, amely a már említett lokális igényeknek való megfelelés céljával született. A háború utáni talpra állás nehézségei, a döntően agrárnépességet tömörítő környezet helyzete vezette arra a megfontolásra Beckert, hogy hitet tegyen a gazdasági szakoktatás bővítése mellett. Már az 1927/1928-as tanévben önálló tanulmányban értekezett a tanítóképző értesítőjében a gazdaságtan intenzívebb tanításának szükségességéről, majd 1934-ben megjelent programadó műve *Az alsófokú gazdasági szakoktatás problémája és a Szegeden felállítandó „Gazdasági Szaktanítóképző Főiskola”* címmel (*Becker*, 1934). A teljes reformkonceptiót 1936-ban, *A magyar alsófokú gazdasági szakoktatás problémája és annak*

megoldása címmel jelentette meg (Becker, 1936). Kisebbségi tantervi változtatásokat, a képzési idő módosítására vonatkozó vagy szemléltetést szolgáló eszközök használatát fokozó újításokat javasolt, a valódi problémamegoldást azonban a pedagógusképzés reformjában látta.

Reformprogramjának összegzése 1939-ben látott napvilágot *A gazdasági népoktatás és a nemzet jövője* címmel. Javasatai néhány – ma is előremutató és releváns – kulcsszó mentén értelmezhetők: érdeklődés felkeltése és fenntartása, gyakorlatközpontúság, alkalmazkodás a helyi viszonyokhoz, tantárgyi koncentráció. Ehelyütt nem feladatunk a gazdasági szakoktatás részleteinek bemutatása, viszont fontos és érdemes kiemelni a téma szociális összefüggéseit. Becker műveiben sarkalatos pontnak tartja a gyakorlati irányultságot: „Főszempont, hogy a tanítás helyi viszonyokon (k. t.) alapuljon s ne általánosságokat bízson a gyermekek ingatag emlékezetére, hanem olyan kézzelfogható tényeket magyarázzon meg nekik, aminőkkel mindennapi életükben lépten-nyomon találkozhatnak” (Becker, 1936. 8. o.). A megvalósításhoz szükséges a tananyag koncentrációja. „Ennek az elvnek a szolgálatában mezőgazdasági vonatkozásokkal kell átszőni” (Becker, 1936. 8. o.). Több helyen hangsúlyozza a mintagazdaság fontosságát, mert egy tangazdaság nemcsak a szorosan vett gyakorlati ismeretek, fogások elsajátításának elsődleges színhelye, hanem „követésre méltó példát (k. t.) szolgált a környékbeli gazdáknak és különleges tanfolyamok és előadások által a gazdasági ismereteket széles körben (k. t.) terjeszti” (Becker, 1936. 19. o.). A tanító gazdasági szakoktatása tehát nemcsak a tanító és a rábízott gyermekek ismereteinek bővítését szolgálja, hanem közvetve a tágabb faluközösségét is, tulajdonképpen a népnevelői tevékenység része ez is.

„A nagytömegek gazdasági ismeretekkel való ellátása ma elsőrendű országos érdek, mert a gazdasági tudás emelkedésétől várhatjuk a magyar föld intenzívebb kihasználását, gazdasági életünk fellendülését, végeredményben megcsonkított országunk sorsának jobbrafordulását” (Becker, 1936. 4. o.). „A mezőgazdasági tudás megszerzésének útja az iskola, amelynek a nemzeti műveltség elemeinek átadásán kívül az az elsőrendű hivatása, hogy a széles népi rétegek (k. t.) mezőgazdasági kultúrájának szintjét emelje” (Becker, 1939. 4. o.). Szerinte elengedhetetlen, hogy a tanító megfeleljen a helyi közösség anyagi, szellemi és erkölcsi szükségleteinek, azonban ez a feladat nagymértékű sokoldalúságot feltételez.

„Idők folyamán mind több feladat hárult a tanítóra, különösen falun. A tanítás mellett ő tölti be a kántori tisztelet, ő a tűzoltóparancsnok, a gazdasági szövetkezet vezetője, az iskolán kívüli népnevelés (k. t.) leginkább igénybe vett szervezője és előadója, a dalkör vezetője. Mind ezek a többé-kevésbé állandósult feladatkörök újabb igényeket támasztottak képzésével szemben. Kétségtelenül jogos a gazdák ama kívánsága, hogy a tanító falun és tanyán nemcsak szellemiekben, hanem gazdasági kérdésekben is szakszerű tanácsot szolgáltasson a falu hozzáfutó népének. Ha azt akarjuk, hogy a tanító a reá váró összes feladatoknak meg tudjon felelni és igazi faluvezető (k. t.) legyen, akkor ezeknek a feladatoknak sokoldalúsága miatt felkészültségének emeléséről is gondoskodni kell” (Becker, 1947. 65. o.).

Az elképzelésben bizonyos mértékig érezhető az Imre Sándor nevével fémjelzett nemzetnevelési koncepció hatása is. Az általa kidolgozott nemzetnevelés koncepciójával Imre Sándor a korszak pedagógiai gondolkodásának egyik fontos programadója. A nevelés nemzeti jellegét hangsúlyozta, ez az a közösségi forma ugyanis, ami egyszerre képes az egyén és a közösség fejlődését szolgálni. *„Legfontosabb az a nevelés, ami a nemzet körében folyik és a nemzetre hat vissza”* (Pukánszky és Németh, 1996. 474. o.). Az egyén és a nemzet formálásához szükséges a „nevelői gondolkodás” minél szélesebb körben történő terjesztése, ezzel összefüggésben Imre Sándor kiterjedt tudomány-népszerűsítő tevékenységet folytatott. *„Szinte valamennyi nevelő közösség, valamennyi iskolatípus számára volt mondanivalója”* (Pukánszky és Németh, 1996. 475. o.), a tanítóképzéssel kapcsolatban is kifejtette nézeteit. Meglátása szerint a tanítóképzés közmegebecsülésével, a képzés tartalmával való elégedetlenség jogos, a reform időszerű, de a megoldást nem az egyetemi képzésben látta. A középiskolai és az elemi oktatásra való előkészítés annyira különböző, az egyetem tudományos és a tanítóképzés gyakorlati feladatai annyira eltérőek, hogy a kettő közös keretbe vonása megvalósíthatatlan. Az egyetemnek ugyanakkor meg kell nyílnia a tanítóság előtt a tanítói közműveltség fokozása érdekében. Egyrészt az adott szakot tekintve megfelelő előképzettséggel rendelkező tanítók előtt megnyitotta volna az önkéntes egyetemi továbbtanulás lehetőségét, másrészt kötelező, rövidebb, tanfolyami jellegű továbbképzést a javasolt a szélesebb tanítói rétegek számára (Imre, 1937 idézi Szűts-Novák, 2022).

Mindez egybecseng a szegedi képző tanárainak javaslataival és gyakorlatával: céljuk volt a minél sokoldalúbb, több területre kiterjedő továbbképzések megvalósítása, amellett, hogy a törzsanyagot is a lehető leggyakorlatiasabb szellemben igyekeztek a diákok számára elérhetővé tenni. Ennek a tudatos hozzáállásnak köszönhető, hogy a vizsgált korszakban az intézet keretein belül működött kántorképzés, leventeoktatói tanfolyam, gazdasági szakoktatás, szövetkezeti ismeretek tanfolyama, tűzoltótisztképzés, valamint népművelésielőadó-képzés. Utóbbi kiemelt jelentőségű a képzés szociális vonatkozásaival kapcsolatban. Természetesen nemcsak a szegedi, hanem más városok tanítóképző intézetei is működtettek hasonló jellegű tanfolyamokat, a szegedi képzés sajátos volta azonban a lokális igényekhez való maximális alkalmazkodása és rendkívül gyakorlatias felépítése miatt lehetett kiemelkedő.

Az iskolán kívüli népművelés témájának külön tanulmányt szentelt Becker 1928-ban. Írásában kifejti, a tanítót hogyan lehet hatékonyan felkészíteni erre a sokszínű feladatkörre. Mindenekelőtt meg kell tanítani a jelöltet arra, hogyan értsen szót az emberekkel: *„A jövő tanítónemzedéknek egyik legfontosabb kötelessége lesz az iskolán kívüli ifjúságot és a felnőtteket tovább képezni és nevelni. Az iskolán kívüli népművelés sikeres működéséhez mindenekelőtt előadási készség kell, melyet csak gondos gyakorlattal lehet elsajátítani”* (Becker, 1929. 1. o.). Persze nemcsak az a fontos, hogy hogyan kommunikál, hanem az is, hogy mit mond: *„már a tanítóképzésnek foglalkoznia kell a nevelés-tani tárgyakkal kapcsolatosan a serdülő ifjúság és a felnőttek lélektanával, a falusi, tanyai ifjúság életmódjával és a vele való bánásmóddal, a falusi nép műveltségi állapotával,*

ismeretterjesztő előadások, népművelési tanfolyamok céljával és tárgyaival, megrendezésük módjával és eszközeivel, az ismeretterjesztő előadások felépítésével és előadási szabályaival” (Becker, 1929. 1. o.).

Szisztematikus elméleti, áttekintő képzést alakítottak ki, emellett – a tanítóképzés hagyományaival teljes összhangban – legalább akkora hangsúlyt fektettek a gyakorlat elsajátítására: „Nem kevésbé fontos, hogy a tanítójelölt már a tanítóképzés folyamán ismerkedjék meg az iskolánkülső népművelés leghatásosabb eszközeivel (k. t.): a pásztorjátékokkal, iskolai és műkedvelő színelőadásokkal, vetített képekkel, filmekkel, társasjátékokkal. Minél behatóbban ismerkedjenek meg a növendékek az itt felsorolt szemléltetési eszközökkel, esetleg az ifjúság bevonásával pásztorjátékok, iskolai és műkedvelő színelőadások megrendezésével és a különböző tantárgyak előadása keretén belül alkalmazott vetített képek alkalmazásával. Az így elsajátított szemléltetési készség nagyban megkönnyíti később a tanító közreműködését az iskolánkülső népművelésben” (Becker, 1929. 1. o.). Mindezt pedig a tanári kar tagjai által alkalmazott egységes szempontrendszer fogja össze: „Minden szaktanár – tárgyának módszerét ismertetve – térjen ki annak ismertetésére is, hogy a tanultakból egyrészt mit használhat fel a tanító a leveletoztatásban és a felnőttek tanításában, másrészt milyen módszerrel lehet az erre a célra összeállított helyi tanmenetben megjelölt anyagot a legsikeresebben feldolgozni” (Becker, 1929. 4. o.).

A tanítóképző-intézeti tanárok tevékenységét nemcsak a vélt társadalmi elvárásokkal, tananyaggal, módszerekkel igyekeztek összehangolni, hanem az állami népművelési szervezettel és annak képviselőivel is folyamatosan egyeztettek. Nem véletlen, hogy az iskola értesítőjében tette közzé Hübner József népművelési titkár azt az írását, amely a tanító népművelésben betöltött szerepével foglalkozik. Így fogalmaz: „A tanító a falu társadalmának egyik hívatott vezére. Hivatásánál fogva tehát a tanítónak is bele kell kapcsolódnia az iskolánkülső népművelésbe. A tanító a következő népművelési tevékenységekben kérjen részt” (Hübner, 1929. 14. o.). Az általa felsorolt és részletesen bemutatott tevékenységek száma igen magas: analfabéták oktatása, ismeretterjesztő (egészségügyi, gazdasági, ipari stb.) előadás-sorozatok tartása, elemi és általános ismeretterjesztő tanfolyamok szervezése. Ide tartozott még az „iskolán kívüli gyermekszórakoztatás” is, úgymint mese- és játékdélutánok lebonyolítása. Az eddig felsoroltak sem kevés feladatot jelentettek a tanítók számára, de az iskolán kívüli tevékenység az ismeretterjesztésen jóval túlmutatott, több, más jellegű elvárást is megfogalmazott a pedagógusok felé. „Az iskolánkülső népművelésnek nemcsak az ismeretterjesztés a feladata, hanem az is, hogy a csiszoltabb értelem segítségével a községekben rejlő helyzeti energiákat, teremtő erővé változtatva a társadalmi, szociális és nemzeti problémák (k. t.) megoldását is elősegítse. Ez egyesülés, tömörülés nélkül nem lehetséges” (Hübner, 1929. 19. o.). Így tehát az egyesületi élet menedzselését, az ifjúsági és felnőttegyesületek munkájában való hatékony részvételt is elvárták a tanerőktől. Rájuk bízhatták ezenkívül népkönyvtárak működtetését, ünnepségek és kirándulások szervezését, mindezek során pedig elvárták a rádió, vetítő- és mozigépek alkalmazását is.

Az 1920-as évek alapvetően az igények, célok és feladatok megfogalmazásával teltek. Nyilvánvalóvá vált, hogy ugyan a készségfejlesztés (pl. előadói készség gyakorlása), bizonyos felnőttoktatási szempontok kiemelése a szaktanárok által stb. fontos és hasznos szerepet töltenek be a jelöltek felkészítésében, de korántsem elegendők.

Az Foederatio Americana katolikus diákszervezet intézetbeli egyesületének, az Americana Szegediensis-nek 1931 végén tartott ülésén a résztvevők a szociális kérdéseket járták körbe. A *szociális bajok okai és azokon való segítség módjairól* című előadást hallgatták, majd vitatták meg. Az előadó, Holló Dezső *„rámutatott arra, hogy milyen módon óhajtottak a múltban és a jelenlegi viszonyok között segíteni a felmerülő bajokon. Végül azt iparkodik megértetni, hogy a jelenlegi társadalmi helyzetünkön csak a keresztény szocializmus segíthet”*¹ Konklúzióként a keresztény szociális gondolat tanulságait fogalmazták meg mint a társadalmi beavatkozás lehetséges megoldását, de az alapos elméleti-gondolati áttekintés kapcsán rögtön konkrét javaslatokkal is éltek, *„több értékes hozzászólás hangzott el a jelenlévő dominusok és apródok részéről. A corporationnak egyik legutóbb jól sikerült tanyai szereplésével kapcsolatosan felmerült egy tervszerű népművelési program összeállításának a szükségessége”*²

Az ötletet megvalósítás követte, a következő tanévben sor került a kimondottan a témával foglalkozó, a terület mélyebb megismerését lehetővé tévő továbbképző tanfolyam kidolgozására. A kezdeményezést siker koronázta: *„Az iskolán kívüli népművelés egyre emelkedő jelentősége s különösen az alsóbb társadalmi osztályok szellemi gondozásának mindjobban jelentkező fontossága arra készítette intézetünket, hogy V. éves hallgatóinkat már a tanítóképzőben szereljük fel azokkal az ismeretekkel, amelyek a kezdő tanítót a népművelési tevékenység megkezdésére vagy rendszeres folytatására képesítik. Elgondolásunkat úgy a vallás- és közoktatásügyi minisztérium, mint a kir. főigazgatóság megértéssel fogadta, és a legteljesebb mértékben támogatta”* (Becker, 1931. 42. o.). A társadalom és a velük szoros kapcsolatban álló tanítók, valamint az ő felkészítésükkel foglalkozó tanítóképzők igénye és kezdeményezése jutott el a döntéshozókig, akik nyitottak voltak az elképzelések megvalósítására.

A tanfolyam anyagának összeállítását a témában jártas, a területen dolgozó gyakorló szakemberekre bízta. *„Az előadandó anyagot Hübner József népművelési titkár állította össze s a vallás- és közoktatásügyi minisztérium azt jóváhagyta. A népművelési ismeretek előadói Dr. Becker Vendel pápai kamarás, tanítóképző-intézeti igazgató, Hübner József népművelési titkár és Tóth Gábor a szegedi Népművelési Bizottsághoz beosztott állami iskolai igazgató voltak”* (Becker, 1931. 42. o.). A képzéssel kapcsolatos adminisztrációs eljárás is rendben zajlott. *„A népművelési tanfolyam hallgatói szabályszerű vizsgát is tettek. (...) Az iskolán kívüli népművelési tanfolyammal kapcsolatban a vallás- és közoktatásügyi minisztérium külön bizonyítványt létesített. A jelen tanfolyamon részt vett*

1 Tanári értekezleti jegyzőkönyvek (1931). MNL CSML VIII. 64. 4. d.

2 Tanári értekezleti jegyzőkönyvek (1931). MNL CSML VIII. 64. 4. d.

jelöltek már megkapták a V.K.M. által most elsősorban kibocsátott és az intézetben kiállított bizonyítványokat” (Becker, 1931. 43. o.).

Az első vizsgán elnöklő Nevelős Gyula miniszteri tanácsos, a vallás- és közoktatásügyi minisztérium népművelési ügyosztályának vezetője „rámutatott a szegedi királyi katolikus tanítóképző-intézet kezdeményezésének jelentőségére (...) elismerését fejezte ki intézetünk igazgatóságának azért a dicséretreméltó és üttörő kezdeményezésért, hogy az V. évfolyamon, a pedagógia keretében, rendszeresen beleillesztette a modern tanítóképzésbe az iskolán kívüli népművelés ismereteit” (Becker, 1931. 43. o.).

A következő években végső formát nyert a képzés: heti egy órában, általában szombatnként oktattak, a tanév során nagyjából 20 előadást tartottak az ötödévesek számára. Elméleti ismeretek (iskolán kívüli népművelés lényege, fogalma, szervezetei, feladatai, eszközei stb.) mellett gyakorlat is volt, maguk is részt vettek több, felnőtteknek és gyermekeknek szánt előadás, kirándulás, rendezvény szervezésében. Az írásbeli és szóbeli vizsgákon egyaránt jól szerepelt a résztvevők többsége, nagy arányban születtek jeles és jó eredmények, az ismeretek elsajátítása hosszú távon is hasznosnak bizonyult. „A végzett és már állásban levő volt növendékeink bejelentése és vallomása szerint a tanfolyamon tanultaknak az életben igen nagy hasznát vették s szociális irányú munkájukat nagymértékben elősegítette” (Becker, 1937. 48. o.).

Valóban, a már végzett és a pályán lévő tanítóknak ténylegesen is komoly kihívást jelentett a fent részletezett sokrétű feladatkör, az érdemi részvétel és hatékony beavatkozás a társadalmi szintéren. Serfőző Etel dorozsmai tanítónő így fogalmazott: „A tanítótól ma olyan nagymérvű kulturmissiót vár a megváltozott közfelfogás, a mennyit talán senkitől sem. Munkájában segíti az adottság és a kapacitás, mely pályájára vitte. A tanító munkája ma már messze kinőtt az iskola falai közül. Ismernie kell a helyes szociális eszméket és azoknak tanítási és terjesztési módját. Tudnia kell, hogy miként fogjon munkájához, hogy elérje annak sikerét” (Boér, 1937. 107. o.).

A sokféle és nehéz feladat ellátásához véleménye szerint a hivatástudat és tehetség mellett elengedhetetlen a konkrét ismeretek, módszertani technikák tudása és használata is. Boér Antal csongrádi állami elemi iskolai igazgató, körzeti iskolafelügyelő írásában ennél tovább megy: „Építsék ki a tanyai kövesutakat, minden iskolakörzetben legyen népház, melynek egyik szobájában addig is, amíg állandó orvos a tanyán nem lesz, legyen orvosi rendelő és a hét bizonyos napjain a hatósági orvos tartson az iskolaközpontban rendelő órát. Legyen minden iskola a tanyai körzetnek olyan iskolai központja, ahol körülötte legyen postaügynökség, telefon, kézigyógyszertár, szülésznő, népkönyvtár, vetítőgép, diaposzítívek” (Boér, 1937. 113. o.). Mindez az állam, az egyházak, önkormányzatok és egyéb szervezetek feladata, de a tanítónak is kulcsszerepe van a megvalósításban. Nem anyagilag, hanem elsősorban szaktudásánál, a társadalmi beágyazottságánál fogva képes helytállni komplex munkakörében. Ezért lényeges, hogy a jelölteket hatékony és érdemi felkészítésben részesítsék a képzőkben, valóságok helyett akár már pályakezddőként produktív és hiteles értelmiségi szerepkört tudjanak betölteni a közösségi életben. Boér szerint „A tanítóképzők a multban szociálpedagógiát nem tanítottak,

a jelenben is csak érintik éppen a kérdést. A képzők által nyújtott gazdasági ismereteket pedig az egész ország tanítósa nagyon minimálisnak elégtelennek találja. Ilyen körülmények között a tanítónak a falu, tanya szellemi és erkölcsi élete munkálásában, ha szíve és lelke bármennyire is telítve van azzal, hogy faluja, tanyakörzete népének kulturális, szociális, gazdasági viszonyait emelje és szolgálja, működése sokáig csak kísérletezés lesz és nem céltudatos munka” (Boér, 1937. 108. o.). A szegedi képzőben a fenti idézetben megfogalmazott elemi igényt ismerték fel, és reagáltak rá előremutató módon azáltal, hogy – sok egyéb mellett – a képzésbe beemelték a gazdasági szakoktatást vagy a népnevelő tanfolyamot.

Összegzés

1927-ben nagyszabású programot indított a kultuskormányzat az iskolán kívüli népművelés fejlesztésének céljával. A kezdeményezésnek több nehézséggel is szembe kellett néznie, a meghirdetett reformintézkedések foganatosítása nehézségekbe ütközött: sem a földbirtokos rétegek, sem a törvényhatóságok nem tudták, nem akarták felvállalni a népművelés fáradságos ügyét, a szegényebb rétegek pedig anyagi nehézségeik miatt nem élhettek a lehetőséggel. Az egyébként komoly költségvetéssel bíró mozgalom hamarosan elhalt, szankcionálás és a célok újragondolása után (teljes reform helyett csak bizonyos tanfolyamok (pl. gazdasági) szervezése) részben újjáéledt a kezdeményezés, de az eredeti célkitűzések megvalósításától el kellett tekinteni (Pukánszky és Németh, 1996). Ennek fényében még inkább végig gondolásra érdemes a tény, hogy a gazdasági válság sújtotta időszakban, tárgyi és működési hiányosságokkal küzdve a szegedi képzőben nemcsak az eddig elért eredmények megtartását tűzték ki célul, hanem a keserves körülmények közepette is a képzés továbbfejlesztését tervezték és valósították meg. Maximálisan az elvárásokhoz és a realitásokhoz igazították a jelöltek felkészítését, tágabb kontextusban gondolkodva, a társadalom szélesebb rétegeit bevonva a gyakorlati tevékenységbe, ugyanakkor a tudományos színvonal, a szakmaiság megőrzésére is ügyeltek. A korszakban a tanítói hivatás gyújtópontjában különösen sok kérdés, különböző érdekcsoportok összetett feladatai és céljai gyűltek és ütköztek össze. A képzés változásai jól érzékeltetik a korabeli folyamatokat, amelyek értelmezése elválaszthatatlan az ideológiai ill. a gazdasági és szociális kérdésektől. A tanítói hivatás helyzetének bemutatása és a képzés alakulásának áttekintése után a helyi, szegedi katolikus intézmény világát vizsgáltuk, különös tekintettel a szociális jellegű beavatkozásokra.

Az intézet oktatói a lehető leggyakorlatiasabban, életszerűbben, gyakorló szakemberekkel együttműködve dolgozták ki az elsajátítandó tartalmakat. Lépést tartottak az aktuális eseményekkel és kihívásokkal, az országos tudományos és szakmai diskurzust figyelemmel kísérték, és annak aktív alakítóiként léptek fel, mindezt úgy, hogy elsősorban helyben igyekeztek hasznosítani az eredményeket és a megszerzett tudásukat. Ezzel a szegedi tanítóképzés olyan alapjait rakták le, olyan időtálló megfontolásokra mutattak

rá, amelyek a jelen, megváltozott körülmények között is követésre érdemesek, a mindenkori pedagógusképzők számára is hasznos tanulságokkal szolgálnak.

Irodalom

- Becker Vendel (1929): A tanítóképzés feladatai a leventeoktatás és az iskolán kívüli népművelés terén. In: Becker Vendel (szerk.): *A Szegedi Kir. Kath. Tanítóképző Intézet Értesítője az 1928–1929. tanévről*. Szegedi Új Nemzedék Lapvállalat, Szeged.
- Becker Vendel (1931, szerk.): *A Szegedi Kir. Kath. Tanítóképző Intézet Értesítője az 1930–1931. tanévről*. Szegedi Új Nemzedék Lapvállalat, Szeged.
- Becker Vendel (1934): *Az alsófokú gazdasági szakoktatás problémája és a Szegeden felállítandó „Gazdasági Szaktanítóképző Főiskola”*. Szegedi Új Nemzedék Lapvállalat, Szeged.
- Becker Vendel (1936): *A magyar alsófokú gazdasági szakoktatás problémája és annak megoldása*. Szent István Társulat, Budapest.
- Becker Vendel (1937, szerk.): *A Szegedi Kir. Kath. Tanítóképző Intézet Értesítője az 1936–1937. tanévről*. Szegedi Új Nemzedék Lapvállalat, Szeged.
- Becker Vendel (1939): *A gazdasági népoktatás és a nemzet jövője*. Szegedi Új Nemzedék Lapvállalat, Szeged.
- Becker Vendel (1947): *A mezőgazdasági szakoktatás országos megszervezése – Kertmagyarország megvalósítása*. Szegedi Új Nemzedék Lapvállalat, Szeged.
- Boér Antal (1937): A tanító és a falu szellemi-erkölcsi élete. In: Kisparti János: *Népnevelési kérdések a szegedi tankerület iskolafelügyelőinek értekezletén*. A Szegedi Tankerület Közleményei 3., Szeged.
- Csillik László és Gácsér József (1994, szerk.): *A Szegedi Kir. Kath. Tanítóképző Intézet Emlékkönyve 1844–1944*. Szegedi Tanítóképzőt Végzetek Baráti Köre, Szeged.
- Donáth Péter (2010): A felsőfokú szakképzés megteremtésére irányuló 1918–19, 1938, 1947–48 és 1956–59 évi kísérletek motívumairól. *Iskolakultúra* 20. 2. sz. 86–92.
- Fizel Natasa (2018): *A magyar polgári iskolai tanárképzés története (1868–1947)*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Frank Tamás (2017): Az 1930-as évek tanítósa. Az Est című napilapban megjelent cikkek tartalomelemzése alapján. *Tudomány és Hivatás*, 2. 2. sz. 57–67.
- Gombos Norbert (2011): *A közép- és felsőfokú tanítóképzés fejlődése Magyarországon – a korabeli központi tantervek tükrében*. Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar Pályatervezési és Tanárképző Intézet, Gödöllő.
- Hübner József (1929): Az iskolán kívüli népművelés és ennek szervezete. In: Becker Vendel (szerk.): *A Szegedi Kir. Kath. Tanítóképző Intézet Értesítője az 1928–1929. tanévről*. Szegedi Új Nemzedék Lapvállalat, Szeged.
- Imre Sándor (1937): *A tanítóképzés és az egyetem*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.
- Kelemen Elemér (2007): *A tanító a történelem sodrában*. Iskolakultúra, Pécs.
- Németh András (1990): *A magyar tanítóképzés története (1775–1975)*. Zsámbéki Tanítóképző Főiskola, Zsámbék.

- Németh András (2012): *Magyar pedagógusképzés és pedagógus szakmai tudásformák: nemzeti fejlődési trendek, nemzetközi recepciós hatások 1775–1945*. I. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- Pukánszky Béla és Németh András (1996): *Neveléstörténet*. Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., Budapest.
- Szűts-Novák Rita (2022): A levelezéskutatás mint primer neveléstörténeti forrás – A Magyar Szemle két világháború közötti oktatáspolitikai és nemzetnevelő szerepe Imre Sándor levelezésének kontextusában. *Korunk* (Kolozsvár) **33**. 6. sz. 97–106.